

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده مدیریت کشاورزی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد در رشته
توسعه روستایی

ارزیابی اثرات قطب‌های رشد بر توسعه نواحی روستایی: مطالعه صنایع چوب و کاغذ مازندران

پژوهش و نگارش:

زینب قدمی امریی

استاد راهنما:

دکتر غلامحسین عبدالله‌زاده

استاد مشاور:

دکتر ابوالقاسم شریف‌زاده

تابستان ۱۳۹۲

تعهدنامه پژوهشی

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه‌های تحصیلی دانشجویان دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان مبین بخشی از فعالیت‌های علمی- پژوهشی بوده و همچنین با استفاده از اعتبارات دانشگاه انجام می‌شود؛ بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه دانش‌آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می‌شوند:

- ۱- قبل از چاپ پایان نامه خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به مدیریت تحصیلات تکمیلی دانشگاه اطلاع داده و کسب اجازه نمایند.
- ۲- قبل از چاپ پایان نامه در قالب مقاله، همایش، اختراع و اکتشاف و سایر موارد، ذکر نام دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان الزامی است.
- ۳- انتشار نتایج پایان نامه باید با اطلاع و کسب اجازه از استاد راهنما صورت گیرد.

اینجانب زینب قدمی امریی دانشجوی رشته توسعه روستایی مقطع کارشناسی ارشد تعهدات فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده و به آن ملتزم می‌شوم.

نام و نام خانوادگی و امضاء

تقدیم به

مادر و پدرم
پ

که بودند نشان تاج افتخاریست بر سرم

شاید نشانی باشد از سپاس

تشکر و قدردانی

حمد و سپاس از آن خداوندیست که انسان را به زیور دانش آراست تا با اندیشیدن و تامل راه درست زیستن را بیاموزد. وظیفه خود می دانم صمیمانه ترین مراتب قدردانی را تقدیم محضر یکایک عزیزانی نمایم که به نحوی در تکمیل این پایان نامه مرایاری نمودند.

از خانواده عزیزم که پاس کافی شان نیست و زحمتشان را جبرانی نیست، اما به رسم ادب از همه زحمتشان و برای آنچه، سهم تشکر می کنم.

از استاد راهنمای ارجمندم جناب آقای دکتر غلامحسین عبدالله زاده به خاطر تمامی راهنمایی ها، کمک های بی دریغ و صبوری هایشان سپاسگزارم.

از مشاور محترم این پایان نامه جناب آقای دکتر ابوالقاسم شریف زاده به خاطر نگرش نیک و عمیقان در جهت کمال این تحقیق ممنون و سپاسگزارم.

از استاد محترم جناب آقای دکتر محمد رضا محبوبی نه تنها به خاطر این که داوری این پایان نامه را قبول زحمت نمودند، بلکه به خاطر درسی که از ایشان آموختم سپاسگزارم.

چکیده

هدف این تحقیق پیمایشی شناسایی و ارزیابی اثرات مجتمع صنعتی چوب و کاغذ مازندران بر نواحی روستایی پیرامون بود و داده‌های مورد نیاز از طریق مصاحبه و پرسشنامه جمع‌آوری شد. جامعه آماری این تحقیق شامل ۲۶۲۵ نفر از سرپرستان خانوار در ۱۸ روستای همجوار مجتمع و ۱۵۰۰ نفر از کارشناسان و متخصصان شاغل در مجتمع بود که بر مبنای جدول کرجسی و مورگان و فرمول کوکران به ترتیب تعداد ۳۵۰ و ۱۵۰ نفر از این دو گروه به عنوان نمونه انتخاب شدند و پرسشنامه‌های تحقیق به صورت تصادفی در بین آنها توزیع شد. روایی و پایایی پرسشنامه‌های تحقیق بر مبنای دیدگاه گروهی از کارشناسان و همچنین محاسبه ضریب آلفای کرونباخ تأیید شد. اطلاعات به دست آمده با استفاده از نرم‌افزار SPSS16 تجزیه و تحلیل شد. نتایج اولویت‌بندی گویه‌های مربوط به اثرات فیزیکی-کالبدی مجتمع نشان داد که، «ایجاد زیرساخت‌هایی جهت بهره‌برداری اصولی از منابع طبیعی» از نظر کارشناسان و «گسترش امکانات و خدمات آموزشی در روستا» از نظر روستاییان دارای اهمیت بیشتری بوده است. همچنین از نظر هر دو گروه «افزایش تمایل روستاییان به کار در مجتمع» جزء مهمترین اثرات اجتماعی مجتمع بوده است. «کاهش ارزش اراضی کشاورزی» از دید کارشناسان و «افزایش فرصت‌های اشتغال در روستا» از دیدگاه روستاییان مهمترین اثرات اقتصادی مجتمع بوده است. همچنین «افزایش کلی حفاظت از منابع طبیعی» از نظر کارشناسان و «کاهش مراتع و مکان‌های چرای دام» از نظر روستاییان جزء مهمترین اثرات محیط زیستی مجتمع بر روستاهای همجوار بوده است. نتایج آزمون فریدمن نشان داد که از دید کارشناسان به ترتیب اثرات «اجتماعی»، «فیزیکی-کالبدی»، «اقتصادی» و «محیط زیستی» دارای اهمیت بیشتری بوده است در حالی که روستاییان به ترتیب اثرات «اقتصادی»، «محیط زیستی»، «اجتماعی» و «فیزیکی-کالبدی» را مهمتر ارزیابی کرده‌اند. یافته‌های تحلیل عاملی نیز نشان داد که شش عامل با نام‌های «منافع اجتماعی»، «منافع زیرساختی»، «هزینه‌های محیط زیستی»، «منافع اقتصادی»، «منافع رفاهی- خدماتی» و «هزینه‌های اجتماعی» توانستند ۶۸/۸۰۴ درصد واریانس تغییرات مربوط به اثرات مجتمع صنایع چوب و کاغذ بر نواحی روستایی اطراف را تبیین کنند. نتایج این قسمت نشان داد که «منافع اجتماعی»، «منافع زیرساختی»، «منافع اقتصادی» و «منافع رفاهی- خدماتی» مربوط به جنبه‌های مثبت تأثیر مجتمع و «هزینه‌های محیط زیستی» و «هزینه‌های اجتماعی» نیز جنبه‌های منفی تأثیر مجتمع بر نواحی روستایی پیرامون را نشان می‌دهند. همچنین از مجموع کل اثرات، ۷۲/۰۸۱ درصد مربوط به اثرات مثبت و ۲۷/۹۱۹ درصد مربوط به اثرات منفی بوده است، که این امر بیانگر این بود که اثرات مثبت بسیار بیشتر از اثرات منفی بوده است.

واژه‌های کلیدی: توسعه روستایی، توسعه صنعتی، قطب رشد، مجتمع چوب و کاغذ، استان مازندران.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات

۲	۱-۱- مقدمه
۴	۲-۱- بیان مسئله
۵	۳-۱- اهداف تحقیق
۵	۱-۳-۱- هدف کلی
۵	۲-۳-۱- اهداف جزئی
۵	۴-۱- سؤالات تحقیق
۶	۵-۱- اهمیت تحقیق
۷	۶-۱- محدودیت‌های تحقیق
۸	۷-۱- محدوده‌های تحقیق
۸	۸-۱- تعاریف مفهومی

فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه تحقیق

۱۲	۱-۲- معرفی
۱۲	۲-۲- توسعه
۱۳	۳-۲- توسعه روستایی
۱۵	۴-۲- توسعه منطقه‌ای
۱۷	۵-۲- قطب رشد
۱۸	۱-۵-۲- مفهوم قطبی شدن
۱۹	۲-۵-۲- مفهوم اثرات پخش و اثرات واپس روی
۲۱	۶-۲- مرور بر مطالعات انجام شده
۲۱	۱-۶-۲- مطالعات صورت گرفته در ایران
۲۶	۲-۶-۲- مطالعات صورت گرفته در خارج از کشور
۲۸	۷-۲- چارچوب نظری

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل سوم: روش تحقیق

۳۲	۱-۳- مقدمه
۳۲	۲-۳- روش تحقیق
۳۲	۳-۳- ابزار سنجش و جمع‌آوری اطلاعات
۳۳	۴-۳- متغیرهای تحقیق و تعاریف عملیاتی آنها
۳۷	۵-۳- جامعه آماری و روش نمونه‌گیری
۳۹	۶-۳- روش تجزیه و تحلیل داده‌ها
۳۹	۱-۶-۳- آمار توصیفی
۳۹	۲-۶-۳- آزمون فریدمن
۳۹	۳-۶-۳- آمار استنباطی
۴۱	۷-۳- محدوده مورد مطالعه

فصل چهارم: یافته‌های تحقیق

۴۶	۱-۴- مقدمه
۴۶	۲-۴- آمار توصیفی پاسخگویان
۴۶	۱-۲-۴- توصیف ویژگی‌های فردی کارشناسان
۴۶	۱-۱-۲-۴- سن
۴۶	۲-۱-۲-۴- توزیع فراوانی جنسیت
۴۷	۲-۱-۳-۴- بومی بودن پاسخگویان
۴۷	۲-۱-۴-۴- میزان تحصیلات
۴۸	۲-۱-۵-۴- رشته تحصیلی
۴۸	۲-۱-۶-۴- وضعیت استخدام
۴۹	۲-۱-۷-۴- موقعیت شغلی
۴۹	۲-۱-۸-۴- سابقه شغلی
۵۰	۲-۱-۹-۴- محل سکونت
۵۰	۲-۱-۱۰-۴- میزان جذب افراد متخصص از روستا

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
۱۱-۱-۲-۴- تولید پسماند و مواد زائد	۵۱
۱۲-۱-۲-۴- مدیریت پسماند	۵۱
۱۳-۱-۲-۴- آلودگی‌های زیستی تولید شده	۵۲
۲-۲-۴- آمار توصیفی روستائیان	۵۳
۱-۲-۲-۴- تعداد پاسخگویان بر حسب فاصله	۵۳
۲-۲-۲-۴- جنسیت	۵۳
۳-۲-۲-۴- سن	۵۴
۴-۲-۲-۴- میزان تحصیلات	۵۴
۵-۲-۲-۴- تعداد فرزندان	۵۵
۶-۲-۲-۴- تعداد اعضای خانوار شاغل در مجتمع	۵۵
۷-۲-۲-۴- سابقه سکونت در روستا	۵۶
۸-۲-۲-۴- عضویت در نهادها	۵۶
۹-۲-۲-۴- شغل	۵۷
۱۰-۲-۲-۴- منطقه مشغول به کار	۵۸
۱۱-۲-۲-۴- میزان درآمد	۵۸
۱۲-۲-۲-۴- رتبه بندی میزان منافع مجتمع چوب و کاغذ	۵۹
۱۳-۲-۲-۴- روند مهاجرت از روستا طی ۱۰ سال اخیر	۵۹
۱۴-۲-۲-۴- تأثیر مجتمع در مهاجرت	۶۰
۱۵-۲-۲-۴- تأمین نیروی کار مجتمع	۶۰
۱۶-۲-۲-۴- میزان جذب افراد متخصص روستا به مجتمع	۶۱
۱۷-۲-۲-۴- وجود تخصص‌های مورد نیاز مجتمع در روستا	۶۱
۳-۴- اثرات مجتمع صنعتی چوب و کاغذ مازندران	۶۲
۱-۳-۴- اثرات مجتمع از دیدگاه کارشناسان	۶۲
۱-۱-۳-۴- اثرات مجتمع بر وضعیت فیزیکی - کالبدی منطقه	۶۲

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
۴-۳-۱-۲- اثرات مجتمع بر وضعیت اجتماعی منطقه	۶۳
۴-۳-۱-۳- اثرات مجتمع بر وضعیت اقتصادی منطقه	۶۴
۴-۳-۱-۴- اثرات مجتمع بر وضعیت زیست محیطی منطقه	۶۵
۴-۳-۲- اثرات مجتمع از دیدگاه روستاییان	۶۶
۴-۳-۲-۱- اثرات مجتمع بر وضعیت اجتماعی منطقه	۶۶
۴-۳-۲-۲- اثرات مجتمع بر وضعیت فیزیکی - کالبدی منطقه	۶۷
۴-۳-۲-۳- اثرات مجتمع بر وضعیت اقتصادی منطقه	۶۸
۴-۳-۲-۴- اثرات مجتمع بر وضعیت زیست محیطی منطقه	۶۸
۴-۴- مقایسه انواع تأثیرات مجتمع: نتایج آزمون فریدمن	۶۹
۴-۵- تحلیل داده‌ها (آمار استنباطی)	۷۰
۴-۵-۱- نتایج تحلیل عاملی	۷۰
۴-۵-۲- نامگذاری عامل‌ها	۷۳
۴-۵-۳- چگونگی ارزیابی اثرات پخش و واپس روی مجتمع در بین گروه‌های پاسخگویان	۷۶

فصل پنجم: نتیجه‌گیری و پیشنهادات

۵-۱- مقدمه	۸۴
۵-۲- نتایج	۸۴
۵-۳- نتایج ویژگی‌های توصیفی پاسخگویان	۸۴
۵-۳-۱- کارشناسان	۸۴
۵-۳-۲- روستاییان	۸۵
۵-۴- بررسی اثرات مجتمع بر روستاهای مجاور از دیدگاه پاسخگویان دو گروه	۸۷
۵-۵- ارزیابی میزان تأثیر مجتمع صنعتی چوب و کاغذ مازندران بر روستاهای همجوار	۸۹
۵-۵-۱- نتایج آزمون فریدمن	۸۹
۵-۵-۲- نتایج تحلیل عاملی	۹۰

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۹۰.....	۳-۵-۵- نتایج آزمون مقایسه اثرات مثبت و منفی در بین گروه‌های پاسخگویان.....
۹۳.....	۶-۵- پیشنهادات.....
۹۳.....	۱-۶-۵- پیشنهادات کاربردی.....
۹۴.....	۲-۶-۵- پیشنهادات برای پژوهش آینده.....
۹۶.....	منابع.....

فهرست جدول‌ها

صفحه

عنوان

۳۳	جدول (۱-۳) ضرایب آلفای کرومباخ برای محاسبه پایایی ابزار تحقیق
۳۴	جدول (۲-۳) بخش‌های مختلف پرسشنامه کارشناسان به همراه تعداد گویه هر بخش
۳۴	جدول (۳-۳) بخش‌های مختلف پرسشنامه روستائیان به همراه تعداد گویه هر بخش
۳۵	جدول (۴-۳) گویه‌های مربوط به ارزیابی اثرات مجتمع از نظر کارشناسان
۳۷	جدول (۵-۳) گویه‌های مربوط به ارزیابی اثرات مجتمع از نظر روستائیان
۳۸	جدول (۶-۳) پراکنش جامعه آماری
۴۶	جدول (۱-۴) توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب سن
۴۷	جدول (۲-۴) فراوانی پاسخگویان برحسب جنسیت
۴۷	جدول (۳-۴) فراوانی پاسخگویان برحسب وضعیت بومی بودن
۴۷	جدول (۴-۴) فراوانی پاسخگویان براساس میزان تحصیلات
۴۸	جدول (۵-۴) فراوانی پاسخگویان براساس رشته تحصیلی
۴۸	جدول (۶-۴) فراوانی پاسخگویان براساس وضعیت استخدام
۴۹	جدول (۷-۴) فراوانی پاسخگویان بر اساس موقعیت شغلی
۴۹	جدول (۸-۴) فراوانی پاسخگویان بر اساس سابقه شغلی
۵۰	جدول (۹-۴) فراوانی پاسخگویان بر اساس محل سکونت
۵۱	جدول (۱۰-۴) فراوانی پاسخگویان بر اساس میزان جذب افراد متخصص مجتمع از روستا
۵۱	جدول (۱۱-۴) فراوانی پاسخگویان بر اساس تولید پسماند و مواد زائد توسط مجتمع
	جدول (۱۲-۴) توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس وضعیت مدیریت پسماند به صورت اصولی از نظر پاسخگویان
۵۲	جدول (۱۳-۴) فراوانی آلودگی‌های زیستی تولید شده از نظر پاسخگویان
۵۳	جدول (۱۴-۴) فراوانی پاسخگویان بر اساس فاصله تا مجتمع
۵۳	جدول (۱۵-۴) فراوانی پاسخگویان براساس جنسیت
۵۴	جدول (۱۶-۴) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب سن
۵۴	جدول (۱۷-۴) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب وضعیت تأهل
۵۵	جدول (۱۸-۴) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان تحصیلات

فهرست جدول‌ها

صفحه

عنوان

جدول (۴-۱۹) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب تعداد فرزندان.....	۵۵
جدول (۴-۲۰) فراوانی پاسخگویان بر اساس اعضای خانوار شاغل در مجتمع.....	۵۶
جدول (۴-۲۱) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب سابقه سکونت در روستا.....	۵۷
جدول (۴-۲۲) توزیع فراوانی پاسخگویان براساس عضویت در نهادها.....	۵۷
جدول (۴-۲۳) توزیع فراوانی پاسخگویان براساس شغل.....	۵۸
جدول (۴-۲۴) توزیع فراوانی پاسخگویان براساس منطقه مشغول به کار.....	۵۸
جدول (۴-۲۵) توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس میزان درآمد.....	۵۹
جدول (۴-۲۶) رتبه بندی گویه‌های مربوط به میزان منافع چوب و کاغذ بر روستا.....	۵۹
جدول (۴-۲۷) توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس میزان مهاجرت از روستا.....	۶۰
جدول (۴-۲۸) توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس تأثیر مجتمع در مهاجرت از روستا.....	۶۱
جدول (۴-۲۹) توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس تأمین نیروی کار مجتمع.....	۶۱
جدول (۴-۳۰) توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس میزان جذب افراد متخصص.....	۶۲
جدول (۴-۳۱) توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس وجود افراد متخصص مجتمع در روستا.....	۶۳
جدول (۴-۳۲) رتبه بندی گویه‌های مربوط به اثرات فیزیکی - کالبدی مجتمع.....	۶۴
جدول (۴-۳۳) رتبه بندی گویه‌های مربوط به اثرات اجتماعی مجتمع.....	۶۵
جدول (۴-۳۴) رتبه بندی گویه‌های مربوط به اثرات اقتصادی مجتمع.....	۶۶
جدول (۴-۳۵) رتبه بندی گویه‌های مربوط به اثرات زیست محیطی مجتمع.....	۶۷
جدول (۴-۳۶) رتبه بندی گویه‌های مربوط به اثرات اجتماعی مجتمع از دیدگاه روستاییان.....	۶۷
جدول (۴-۳۷) رتبه بندی گویه‌های مربوط به اثرات فیزیکی - کالبدی مجتمع از دیدگاه روستاییان.....	۶۸
جدول (۴-۳۸) رتبه بندی گویه‌های مربوط به اثرات اقتصادی مجتمع از دیدگاه روستاییان.....	۶۸
جدول (۴-۳۹) رتبه بندی گویه‌های مربوط به اثرات زیست محیطی مجتمع از دیدگاه روستاییان.....	۶۹
جدول (۴-۴۰) میزان تأثیر مجتمع صنعتی چوب و کاغذ مازندران بر اساس اولویت اثرات.....	۷۰
جدول (۴-۴۱) اندازه KMO و نتایج آزمون بارتلت.....	۷۱
جدول (۴-۴۲) عوامل استخراج شده همراه با مقدار ویژه، درصد واریانس و درصد واریانس تجمعی آنها.....	۷۲
جدول (۴-۴۳) متغیرهای مربوط به هر یک از عوامل و بار عاملی آنها.....	۷۵

فهرست جدول‌ها

صفحه

عنوان

جدول (۴-۴۴) سهم عامل‌های تحقیق از اثرات پخش (مثبت) و واپس روی (منفی).....	۸۰
جدول (۴-۴۵) مقایسه منافع و هزینه‌های مجتمع چوب و کاغذ با توجه به خصوصیات اجتماعی، جغرافیایی و جمعیتی پاسخگویان.....	۸۱
جدول (۴-۴۶) نتایج آزمون LSD برای مقایسه روستاها.....	۸۱
جدول (۴-۴۷) نتایج آزمون LSD برای مقایسه گروه‌های سنی.....	۸۲
جدول (۴-۴۸) نتایج آزمون LSD برای مقایسه گروه‌های تحصیلی.....	۸۲
جدول (۴-۴۹) نتایج آزمون LSD برای مقایسه پاسخگویان از نظر منطقه مشغول به کار.....	۸۶

فهرست شکل‌ها

صفحه

عنوان

-
- شکل (۱-۲) اثرات قطب‌های رشد بر روستاهای همجوار..... ۲۹
- شکل (۱-۳) موقعیت مجتمع صنعتی چوب و کاغذ مازندران در دهستان کلیجانرستاق..... ۴۳
- شکل (۲-۳) نقشه روستایی بخش مرکزی شهرستان ساری از استان مازندران (دهستان کلیجانرستاق)..... ۴۴
- شکل (۱-۴) تعداد عامل‌های استخراجی بر اساس معیار کیسر..... ۷۱
- شکل (۲-۴) اثرات مثبت و منفی (درصد ویژه آنها) مجتمع چوب بر نواحی روستایی اطراف..... ۷۶

فصل اول

کلیات

۱-۱- مقدمه

بعد از جنگ جهانی دوم، در تعداد زیادی از کشورهای در حال توسعه به منظور دستیابی به توسعه شتابان، اجرای برنامه‌های توسعه صنعتی، مطمئن‌ترین و حتی یگانه راه پیشرفت محسوب می‌شد. در این میان، ایجاد قطب‌های صنعتی از راهبردهایی بود که در دهه ۱۹۶۰، مورد توجه بسیاری از اندیشمندان و سازمان‌های توسعه‌ای قرار گرفت (کلانتري و حقیقی، ۱۳۸۲). نظریه پردازانی چون فریدمن، میردال، هیرشمن و بخصوص فرانسوا پرو نقش مهمی در تدوین کردن این الگوی صنعتی شدن داشتند. در واقع توسعه قطب‌های رشد برگرفته از نظریه‌ی قطب رشد فرانسوا پرو بوده است که معتقد است توسعه در همه جا و یکباره اتفاق نمی‌افتد، بلکه فرایند توسعه ابتدا در برخی نقاط یا قطب‌های رشد ایجاد و سپس به نواحی اطراف منتشر می‌شود (Perroux, 1964). نحوه‌ی عمل قطب رشد معمولاً حول دو اثر می‌چرخد که هیرشمن (۱۹۵۸) آنها را اثر قطبی شدن و اثر انتشار تدریجی نامیده است. اثر اول در مراحل اولیه‌ی توسعه ظاهر شده و موجب می‌شود که رشد سریعی در قطب‌های رشد صورت گرفته و موجب واگرایی و فزاینده‌ی نابرابری‌ها بین نواحی شود. سپس در مراحل بعدی توسعه، پس از این که قطب‌های رشد به اندازه‌ی کافی متمرکز و قوی شدند، رشد آنها به سایر نواحی به تدریج پخش شده و نهایتاً موجب همگرایی و از بین رفتن نابرابری‌ها می‌شود (صباغ کرمانی، ۱۳۸۰). سپس فریدمن با ارائه مدل مرکز- پیرامون سعی کرد تا تلفیقی از عوامل توسعه‌ای را مورد توجه قرار داده و رابطه استثماری قطبی شدن در مرکز و حاشیه‌ای شدن را در پیرامون بیان کرد (فریدمن، ۱۹۶۶). فریدمن می‌گوید "هر نظام جغرافیایی شامل دو زیرنظام فضایی است. یکی مرکز که قلب پیشتاز و پویایی نظام است و دیگری پیرامون که می‌توان آن را بقیه نظام به حساب آورد و در حالت وابستگی یا سلطه پذیری نسبت به مرکز قرار دارد" (هیلهورست، ۱۳۷۰). به عبارت دیگر در این تئوری مرکز به عنوان منشأ توسعه بوده که با زایش توسعه در مرکز به پیرامون جریان می‌یابد (Clark, 2000). همچنین قطب‌های رشد و توسعه از طریق اثرات پخش و اثرات واپس‌روی بر نواحی اطراف تأثیر می‌گذارند. مفهوم اثرات پخش بیانگر این است که به مرور زمان اثرات توسعه ایجاد شده در قطب رشد بصورت امواج در فضاهاى اطراف خود منتشر می‌گردد. مطالعات تجربی محدودی که در این زمینه وجود دارد نشان می‌دهند که

پخش توسعه از قطب رشد منطقه تحت نفوذ بطور یکسان اتفاق نمی‌افتد بلکه شهرهای مهم پیرامونی سهم بیشتری از امواج توسعه را بخود اختصاص می‌دهند. وقتی که نوبت به مناطق روستایی می‌رسد ابتدا روستاهای نزدیک و بلافاصل قطب تحت تأثیر امواج توسعه متصاعد شده از قطب قرار می‌گیرد و هر چقدر از قطب فاصله گرفته شود، امواج توسعه نیز کاهش یافته و روستاهای دوردست و ایزوله شده کمتر تحت تأثیر اینگونه امواج قرار می‌گیرند. برعکس چنانچه جریان منابع و سرمایه از حاشیه به طرف مرکز باشد آنرا اثر واپس روی می‌نامند، که این فرآیند منجر به قطبی شدن می‌گردد (کلانتری و عبدالله زاده، ۱۳۹۱). به دنبال طرح مباحث قطب رشد، به تدریج این عقیده غالب شد که شهرها و نواحی صنعتی می‌توانند نقش قطب رشد را به عهده گیرند و با تجمع و فشرده سازی زیرساخت‌ها و فعالیت‌های توسعه در این نواحی، مواهب توسعه‌ای آن از طریق اثرات پخش به نواحی پیرامونی انتقال یابد. به این طرح‌های صنعتی شدن که قبلاً از طریق تئوری‌های توسعه دهه ۱۹۵۰ اثرات آن بر توسعه اقتصادی آشکار شده بود، در سر فصل برنامه‌های توسعه‌ای بسیاری از کشورها قرار گرفت و تلاش شد تا توسعه منطقه‌ای متعادل از این طریق حاصل شود. در ایران نیز توسعه مجتمع‌های صنعتی و احداث شهرک‌ها و نواحی صنعتی به عنوان یکی از اجزاء و برنامه‌های توسعه و برنامه‌ریزی بخش صنعتی همراه با برنامه‌ریزی سایر بخش‌ها در برنامه توسعه اقتصادی کشور مورد توجه قرار گرفت. استقرار این شهرک‌ها و نواحی صنعتی در استان‌های مختلف کشور، اثرات زیست محیطی، اقتصادی، اجتماعی و کالبدی بسیاری بر مناطق پیرامون به ویژه جامعه روستایی به دنبال داشته است (سرور امینی و همکاران، ۱۳۸۹). باید توجه داشت که توسعه مجتمع‌های صنعتی شدن همیشه اثرات مثبت اجتماعی و اقتصادی را در پی ندارد. به علاوه توسعه صنعتی آلودگی هوا، آب‌های زیر زمینی و آلودگی صوتی در روستاها را نیز به دنبال داشته است. صنایع چوب و کاغذ مازندران نیز به عنوان یکی از قطب‌های صنعتی رشد و توسعه استان، دارای اثرات مثبت و منفی مختلفی بر نواحی روستایی پیرامون بوده است. این تحقیق در پی شناخت و ارزیابی چگونگی تأثیرات مثبت و منفی مجتمع بر روستاهای پیرامون است.

۲-۲- بیان مسئله

روستاها به عنوان مراکز تولید کشاورزی اهمیت خاصی در اقتصاد کشور دارند. افزایش سریع جمعیت در چند دهه‌ی اخیر که با محدودیت منابع کشاورزی همراه بود اضافه جمعیت را در نواحی روستایی در پی داشت و باعث مهاجرت جوانان روستایی به شهرها شده است. ایجاد مشاغل غیرزراعی به منظور جلوگیری از مهاجرت نقش مهمی می‌تواند در توسعه کشور و منطقه داشته باشد. یکی از الگوهای توسعه منطقه‌ای ایجاد قطب‌های صنعتی است. معمولاً گفته می‌شود که هدف ایجاد قطب‌های صنعتی در کشورهای در حال توسعه، ایجاد تحرک اقتصادی در مناطق توسعه نیافته و محروم و کمک به رشد و پیشرفت آن‌ها در جنبه‌های مختلف است (جدیدی میانداشتی، ۱۳۸۱). مجتمع صنعتی چوب و کاغذ مازندران نیز به عنوان قطب صنعتی در سال ۱۳۷۶ در منطقه کلیجانرستاق واقع در شهرستان ساری فعالیت خود را شروع کرده است (سازمان صنایع ملی ایران، ۱۳۷۸) و نقش مهمی در توسعه صنعتی استان داشته است و همچنین در منطقه کلیجانرستاق نیز با بهبود فضای کسب و کار و اشتغال باعث توسعه رشد منطقه و افزایش رفاه عمومی شده است. هر چند این صنعت برای کسانی که دارای فعالیت غیر زراعی بودند فضای مناسبی برای اشتغال و رونق کسب و کار ایجاد کرده است اما برای کشاورزان به دلیل از دست دادن زمین‌های کشاورزی و برای دام داران سنتی منطقه به دلیل خروج دام از جنگل‌ها به منظور توسعه‌ی جنگل جهت تأمین مواد اولیه مجتمع چوب و کاغذ و نداشتن شغل‌های جایگزین اثر معکوسی داشته است که منجر به ایجاد شغل‌های کاذب و مهاجرت به شهرها شده است. همچنین در زمینه زیست محیطی علی‌رغم اینکه مجتمع سعی کرده است با گرفتن گواهینامه بین المللی محیط زیستی، سعی در تخریب حداقلی منابع آب و خاک داشته باشد و از آلودگی هوا و آلودگی صوتی بکاهد ولی برخی اثرات منفی محیطی آن بر اکوسیستم منطقه‌ی پیرامون مورد توافق عموم است. با توجه به اینکه اثرات بر شمرده شده به صورت علمی مورد مطالعه قرار نگرفته است، تحقیق حاضر به شناسایی و ارزیابی اثرات اقتصادی، اجتماعی، محیط زیستی و کالبدی- فیزیکی این مجتمع بر نواحی روستایی پیرامون می‌پردازد.

۱-۳- اهداف تحقیق

۱-۳-۱- هدف اصلی تحقیق

شناسایی و تحلیل اثرات مجتمع صنعتی چوب و کاغذ مازندران بر وضعیت روستاهای هم‌جوار بوده است.

۱-۳-۲- اهداف اختصاصی

- شناسایی و ارزیابی اثرات اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و فیزیکی- کالبدی مجتمع بر روستاهای پیرامون
- شناخت نوع و میزان اثرات مثبت و منفی مجتمع بر نواحی پیرامونی
- تحلیل چگونگی بروز اثرات مثبت و منفی در بین گروه‌های مختلف روستاییان.

۱-۴- سوال‌های تحقیق

۱. اثرات مجتمع صنعتی چوب و کاغذ مازندران بر اقتصاد محلی در قالب مولفه‌های؛ افزایش مصرف خانوارهای روستایی، نرخ اشتغال، انتقال مازاد درآمد روستاییان به شهرها (خروج سرمایه) و افزایش قیمت اراضی مسکونی چگونه است؟
۲. اثرات مجتمع صنعتی چوب و کاغذ مازندران بر ابعاد اجتماعی از قبیل؛ اثر سوء بر بازارهای سنتی روستا، توسعه نسبی برخی روستاها نسبت به سایر روستاها، تأمین نیروی کار در بخش کشاورزی و کاهش علاقه جوانان به کشاورزی چگونه است؟
۳. اثرات مجتمع صنعتی چوب و کاغذ مازندران بر ابعاد زیست محیطی در قالب مولفه‌های آلودگی منابع آب و خاک روستا، چشم‌انداز و مناظر طبیعی، کاربری اراضی، سرو صدای ناشی از کار واحدهای صنعتی چگونه است؟
۴. اثرات مجتمع صنعتی چوب و کاغذ مازندران بر توسعه زیرساخت‌های روستایی و محیط فیزیکی و کالبدی روستا مانند ساختار حمل و نقل، بهبود در زیرساخت‌های ارتباطی، زیرساخت‌های خدماتی هتل، رستوران، بهبود معابر، تغییر الگوی مسکن، تغییر کاربری اراضی چگونه است؟